

UDK: 94:007(575.1)“1991/2020”(043)

Izzat YUSUPOV,

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktorning birinchi o'rinbosari, Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, t.f.f.d, dotsent
E-mail: izzattauf@gmail.com

Urganch davlat universiteti professori t.f.f.d. Q. Masharipov taqrizi asosida

HISTORY OF DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF LOCAL TV CHANNELS IN UZBEKISTAN IN 1991-2020

Annotation

In this article, in addition to the work carried out on the creation of regional television channels operating in our country in 1991-2020, daily programs, broadcast hours, diversity, relevance, coverage of TV program topics, as well as improvement, the material and technical base, modern equipment are used in promoting regional TV channels to a new level, in addition, the direct work of journalists and technical specialists working on the ground was excellent. From a chronological point of view, a new stage in the development of these media as a means of education and recreation for the population is highlighted.

Key words: Uzbekistan, youth, television cameras, video equipment, Panasonic-70, radio and television center, cimenc bfe, sonny betkam sp, siemens.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БАЗЫ МЕСТНЫХ ТЕЛЕКАНАЛОВ В УЗБЕКИСТАНЕ В 1991-2020 ГГ

Аннотация

В данной статье, помимо проведенной работы по созданию региональных телеканалов, работающих в нашей стране в 1991-2020 гг., ежедневные программы, часы вещания, разнообразие, актуальность, освещение тем телепрограмм, а также совершенствование используется материально-техническая база, современное оборудование при продвижении региональных телеканалов на новый уровень, кроме того, была великолепна непосредственная работа журналистов и технических специалистов, работающих на местах. С хронологической точки зрения освещен новый этап развития этих средств массовой информации как средства обучения и отдыха населения.

Ключевые слова: Узбекистан, молодежь, телекамеры, видеотехника, Panasonic-70, радио и телецентр, cimenc bfe, sonny betkam sp, siemens.

1991-2020-YILLARDA O‘ZBEKISTONDA HUDUDIY TELEKANALLARNING MODDIY TEXNIK BAZASINI RIVOJLANISH TARIXI

Annotatsiya

Mazkur maqolada 1991-2020-yillarda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan hududiy telekanallarni tashkil qilinishi, kundalik dasturlarni, efirga uzatish soatlari, teledastur mavzularining rang-barangligi, dolzarbligi, qamrovi hamda moddiy texnik bazani yaxshilash borasida olib borilgan ishlar bilan bir qatorda hududiy televideniylarning yangi bosqichga ko'tarilishida zamonaviy jihozlar bilan bir qatorda sohada faoliyat olib borayotgan jurnalist va texnik xodimlarning bevosita xizmati katta bo'lgandi. Aholini tarbiyalash va dam olish vositasi sifatida mazkur axborot vositalarining yangi taraqqiyot bosqichi xronologik jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, yoshlar, telekameralar, videouskunalar, panasonic-70, radioteleuzatish markazi, cimenc bfe, sonny betkam sp, siemens.

Kirish. Mamlakatimizda mustaqillik yillarida hududiy televideniylar tizimida muhim o'zgarishlar sodir bo'ldi. Sohaga doir yangi infratuzilmalar yaratildi. Bunday yangilanishlar hududiy televideniye tizimining yangi bosqichga ko'tarilishini va rivojlanish jarayonlarini aholining ijtimoiy-madaniy hayotidagi tutgan o'rnini alohida mavzu doirasida tadqiq etishni taqozo etmoqda. Mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan hududiy televideniylarni olib borayotgan faoliyati, ularning moddiy-texnik holati, kadrlarni tayyorlash bilan qamrab olinishi jarayoni tizimli ravishda o'rganilmagan. Bunday yangilanishlar hududiy televideniylarning rivojlanish jarayonini va aholini ijtimoiy-madaniy hayotidagi o'rnini alohida mavzu doirasida tadqiq etishni taqozo etmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mustaqillik yillarida mavzu doirasida O.O'tayev, M.Alimardanov, A.Mo'minov, M.Masharipov, kitoblarida ma'lumotlar aks ettirilgan bo'lsada, yetarli o'rin ajratilmagan. O'zbekistonda

nashr qilingan monografiya va yoqlangan dissertatsiya ishlari hamda davlat arxivlari fondlarini ko'zdan kechirish jarayonida, hududiy televideniye sohasiga oid ma'lumotlar juda kam o'rganilganligi va tadqiqotchilar nazaridan chetda qolib ketayotganini ta'kidlab o'tish lozim. Shu bilan bir qatorda mazunning o'rganilish darajasi tahlili O'zbekiston nuqtai nazaridan hozirga qadar yaxlit tarzda jamlab o'rganilmaganidan dalolat beradi va bu tarix fanida o'z yechimini kutayotgan masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mamlakatimiz istiqloлга erishganidan keyin barcha sohalar kabi televideniye sohasida ham tub islohotlar boshlandi, moddiy-texnik bazasi ham mustahkamlana boshlandi. Bu borada bir qancha me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasining hududiy telekanallari ko'rsatuv va eshittirishlari bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar axborot makonida salmoqli o'rin egallagan ommaviy axborot vositalaridan biri hisoblanadi. Hududiy

telekanallar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, MTRKning me'yoriy hujjatlar asosida faoliyat ko'rsatadi [1].

1991-yildan Samarqand viloyat televideniyesi ko'rsatuvlari haftaning dushanba, chorshanba va juma kunlari bir soatdan dastlab "O'zbekiston", keyin "Yoshlar" telekanallari to'loqida efirga chiqa boshlagan. 1991-yil 25-oktabrdan Andijon televideniyesini ko'rsatuvlari efirga uzatila boshlangan. Dastlab haftasiga bir soat, keyinchalik haftada ikki marotaba bir yarim soatlik teledastur efirga uzatilgan. Shu yili Namangan televideniyesining moddiy-texnik bazasi mustahkamlanib, ijodkorlar uchun qulay sharoitlar yaratildi, turkum ko'rsatuvlar tashkil etilgan [2].

1991-yil dekabr oyida Farg'ona viloyat televideniyesiga zamonaviy telekameralar, videokunalar keltirildi. Teleko'rsatuvlarni tayyorlashda "2 ta Panasonic-70" videokameralar va shu nomdagi videomagnitofonidan foydalanilgan. Viloyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy hayoti aks etgan birinchi teleko'rsatuv 1991-yilning 22-dekabrda efirga uzatilgan. Zamonaviy telestudiya foydalanishga topshirilgunga qadar radiostudiyada ko'rsatuvlar tasvirga tushirilgan. 1992-yili Samarqand viloyat televideniyesi 28 DMV kanali orqali efirga uzatila boshlandi. 1994-yil 13-martdan Buxoro televideniyesi o'z ko'rsatuvlarini efirga muntazam uzata boshladi. Dastlab ko'rsatuvlar haftada uch marta, jami 1 soatu 10 daqiqa hajmda namoyish qilingan [3].

1995-yil 23-yanvarda Qashqadaryo viloyat televideniyesini tashkil etish to'g'risida farmoyish qabul qilingan. Mana shu hujjatga asosan Qashqadaryo televideniyesi tashkil etilib, unga 200 ming AQSH dollaridan ortiq mablag' evaziga xorijdan zamonaviy asbob-uskunalar, ikki dona "Sonny Betkam SP" telekamera hamda ikki jamlanma oddiy chiziqli montaj stoli keltirilib o'rnatilgan. 1995-yil 24-avgust kuni soat 17.00 da ilk sinov ko'rsatuv efirga uzatildi. 1996-yilning oxirida Samarqand teleradiokompaniyasi Ozod Sharq ko'chasi 4-uyga ko'chirilishi natijasida viloyat radio va televideniyesi bir joyda faoliyat ko'rsata boshladi [4]. Mustaqillik yillarida televizion uzatish tarmog'i faol rivojlandi. Hatto televizion to'loqlar uzatish o'ta murakkab bo'lgan Farg'ona viloyatining So'x va Namangan viloyatining chekka Zarkent tumanlarida ham bemalol televizor tomosha qilish imkoniyati yaratildi. 1998-yili Farg'ona viloyatida yangi stansiya qurildi [5].

1999-yilning 1-dekabrda Farg'ona viloyati So'x tumani aholisining talab va istaklarini hisobga olib, muxlislarni tezkor axborotlar bilan ta'minlash hamda teleradioeshittirishlarni yanada rivojlantirish maqsadida viloyat teleradiokompaniyasi tarkibida So'x tumanida ko'rsatuvlar olib boruvchi tahririyat tashkil etildi. 2005-yilda So'x tumanidagi stansiyada yangi apparat zali qurilib, unga Yaponiyaning NEC firmasida ishlab chiqilgan kam quvvatli teleuzatgich o'rnatildi va "O'zbekiston" kanalining birinchi dasturi tarqatila boshlandi. Andijonning Beshbosh adirligida joylashgan stansiyada ham ikkita shunday teleuzatgich o'rnatilib, vodiy bo'ylab uzatish yo'lga qo'yildi.

2000-yilda Namangan viloyati televideniyesi viloyat teleradiokompaniyasi uchun qariyb 504 mln. 15 ming so'm mablag' evaziga yangi telemarkaz qurib bitkazildi. Zamonaviy televideniye studiyalari barcha sharoit va qulayliklarga ega bo'lib, o'sha davrning eng so'nggi rsumdagi apparatlar o'rnatildi [6]. 2000-yilning 1-fevralidan Navoiy viloyati televideniyesi tashkil qilindi. Dastlabki davrda haftasiga 2 soatdan ko'rsatuvlar efirga berib kelingan. Teledasturlar yozib olinib, Navoiy RTUM (radioteleuzatish markazi)dan DVD pleyerlar yordamida efirga tarqatilgan [7]. 2001-yilda

mamlakatimizda qirqa yaqin mahalliy (viloyat va tuman) xususiy nohukumat tele va radiokompaniyalari faoliyat ko'rsatgandi [8].

2001-yilning 27-dekabrda Qashqadaryo teleradiokompaniyasining yangi binosi qurib bitkazildi va viloyat telemarkazi ochildi. 2002-yilda bir dona "Sonny Betkam SP" telekamera hamda bir jamlanma "Sonny Betkam SP" oddiy chiziqli montaj stoli olib kelindi. 2003-yilda Qashqadaryo viloyati teleradiokompaniyasiga "Cimenc Bfe" firmasi Germaniyaning uch kamerali studiya jihozlari o'rnatildi. Natijada viloyat televideniyesining efir soatlari 6 soatga uzayib, dushanbadan tashqari har kuni efirga chiqish imkoniyati vujudga keldi.

2005-yil sentabr oyiga qadar Sirdaryo viloyat teleradiokompaniyasi o'zining doimiy binosiga ega bo'lmagan. Sirdaryo viloyati hokimining 2005-yil 22-avgustdagi 137-sonli qarori bilan Guliston shahrida televideniye uchun bino ajratildi. 2007-yilda Qashqadaryo televideniyesining efir soati 8 soatga uzaydi. 2008-yilning aprel oyidan viloyat televideniyesining teleko'rsatuvlari alohida kanal orqali namoyish etilishi natijasida efir soatlari yanada kengaytirildi. 2007-yildan Buxoro viloyati teleradiokompaniyasi kuniga 16 soat hajmda teleko'rsatuvlarni efirga berishni yo'lga qo'ydi [9].

2009-yilda Xorazm teleradiokompaniyasini Germaniyaning "Simens" firmasi televizion uskunalar bilan qayta jihozlash ishlari yakunlandi. Xorazm televideniyesi shu yildan mustaqil kanalga, alohida 1 kilovattlik teleuzatgichga ega bo'ldi va kuniga 1 soat 20 daqiqalik efindan, 16 soatlik ko'rsatuvlarni chiqarishga erishdi. Ko'rsatuvlar nafaqat hajm jihatdan, balki mazmun va mavzu jihatidan ham kengayib, yuqori texnik sifatga ega bo'ldi [10]. 2008-yilning 1-yanvardan alohida to'loqida Surxondaryo viloyati televideniyesining viloyat bo'yicha tele efir berish yo'lga qo'yildi [11].

2011-yilda Nukus RTSGa 50-60 km. radiusdagi hududni qamrab oluvchi 2,0 kvv vatga ega Germaniyaning Rodhe&Schwarz kompaniyasi raqamli teleuzatgichi (DVB-T standarti) o'rnatildi. Natijada Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisining 34 foizdan ortig'i raqamli televideniye signallari bilan qamrab olindi. 2013-yil may oyidan boshlab mahalliy "Qoraqalpog'iston" telekanali raqamli formatda efirga uzatila boshlandi [12].

2013-yil 22-maydan Samarqand viloyati teleradiokompaniyasining ko'rsatuvlari raqamli tizim orqali efirga uzatilgan. Samarqand viloyatining ma'muriy markazi – Ko'ksaroy maydonida viloyat teleradiokompaniyasi uchun 4 qavatdan iborat bino qayta ta'mirlanib, tele va radioapparatxonalarini joylashtirildi va barcha talablarga javob beradigan zamonaviy yangi telestudiya barpo etildi hamda 2015-yil viloyat teleradiokompaniyasi ushbu zamonaviy binoga ko'chib o'tdi [13].

2013-yil 20-apreldan Xorazm televideniyesi dasturlari analog format bilan bir vaqtda raqamli formatda efirga tarqatila boshlandi. Efir sifati keskin yaxshilanib, qamrovi kengaydi. Yangi zamonaviy videokameralar sotib olindi va ichki imkoniyatlar hisobiga kichik ko'chma televizion stansiya (mini KTS) ishga tushirildi. Xorazm telekanali tomoshabinlar sevib tomosha qiladigan telekanalga aylandi. 2014-yildan boshlab viloyat televideniyesi ko'rsatuvlarini "Diyor" telekanali orqali butun mamlakat aholisi tomosha qiladigan bo'ldi [14].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2016-yil 11-noyabr kuni Shovot tumanida Xorazm viloyati saylovchilari vakillari bilan uchrashuvda: "Biz bugun axborot va globalashuv davrida yashayapmiz. Biz istaymizmi, yo'qmi, yurtimizga turli ko'rinishdagi axborot xurujlari bo'lishi tabiiy. Ana shunday xurujlarga qarshi

aholida, ayniqsa, yoshlarda immunitetni mustahkamlash, ularni milliy qadriyatlarimiz, istiqloq g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalashda televideniye va radioning o'rni beqiyosdir. Afsuski, Toshkentdagi respublika televideniyesidan keyin ikkinchi bo'lib respublikamizda ish faoliyatini boshlagan Xorazm viloyati televideniyesi binosi o'tgan asrning 60-yillarida hashar yo'li bilan qurilgan. Bu bino bugungi kun talabiga mutlaqo javob bermaydi. Shu sababli, viloyat televideniyesi uchun Urganch shahri markazida yangi bino qursak" [15] degan taklifni ilgari surdi. Respublika byudjetidan 26 milliard so'm mablag' ajratilib, zamonaviy loyihadagi yangi teleradikompaniya binosini qurish ishlari boshlandi. Yangi bino 2018-yil 31-dekabrda foydalanishga topshirildi.

2016-2017-yillarda Nukus shahri, Qo'ng'iro't, Taxtako'pir, Mo'ynoq, Shumanay, Amudaryo tumanlari va Qo'ng'iro't tumanining Qoraqalpog'iston posyolkasida yuqori quvvatli raqamli teleuzatkichlar o'rnatildi. Shuningdek, Nukus shahrining Qaratao', Chimboy tumanining Shaxaman, Mo'ynoq tumanining Qozoqdaryo va Qibla Ustyurt posyolkalarida kam quvvatli raqamli teleuzatkichlar ishga tushirildi. Bu va boshqa bir qator chora-tadbirlar tufayli Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisini raqamli televideniye signallari bilan to'liq qamrab olishni ta'minlaydigan zamonaviy texnik baza yaratildi. Yaponiyaning Xalqaro hamkorlik banki hamda boshqa tijorat banklari ishtirokida Vazirlar Mahkamasining qarori bilan qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining yer usti raqamli televideniye tarmog'ini rivojlantirish" investisiya loyihasi amalga oshirildi.

Sun'iy yo'ldosh orqali teleradiosignallarni qabul qiluvchi "Qostruba", "Chukurqak" va "Bo'ston" aholi maskanlariga kam quvvatli raqamli teleuzatkich o'rnatildi. Sun'iy yo'ldosh (NSS-12 570) yordamida teleradiokanalarning uzatilishi sinovdan o'tkazilib, 12 ta telekanal va 4 ta radiokanal efirga uzatildi. Hozirgi vaqtda bu kam quvvatli teleuzatkichlar ishga tushirilishi bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisi raqamli televideniye va radioeshittirishlar bilan to'liq qamrab olindi [16].

2020-yilda Buxoro teleradiokompaniyasida olib borilgan ta'mirlash ishlari sabab binodagi barcha xonalar zamonaviy ko'rinish kasb etdi. 2020-yil barcha jabhalarda bo'lgani kabi teleradiokompaniyada ham ancha sinovlarga boy bo'ldi. Xususan, e'lon qilingan pandemiya sabab qisqartirilgan tarkibda ish jarayonlari tashkillashtirildi. Virusning xavfli tomoni, uning tarqalishiga yo'l qo'ymaslik, aholini qiynayotgan ijtimoiy-iqtisodiy masalalardagi muammolariga yechim topish maqsadida har kuni "Kun mavzusi" rukni ostida 1 soatlik 3 ta jonli muloqotlar efirga uzatildi. Qolaversa, karantin davrida viloyatda kechayotgan o'zgarishlardan aholini o'z vaqtida xabardor qilib borish maqsadida yangi formatdagi "Kun mavzusi", "Maxsus reportaj" dasturi orqali ijodiy jamoa o'z mahoratini namoyish qildi. "Assalom, Buxoro" tonggi dam olish dasturi onlayn tarzda tayyorlanib, aholiga mamnunlik va xush kayfiyat ulashdi. Efir setkasida belgilangan rejalarini ham o'z vaqtida bajarish uchun aksariyat

muharrirlar uy sharoitida onlayn faoliyat yuritib, efir sifati yanada boyishiga munosib hissa qo'shdilar [17].

2021-yilda Andijon, Farg'ona, Namangan viloyatlari aholisi 18 ta ochiq to'plam dasturlaridan tashqari pullik tartibda tarqatiladigan 30 dan ortiq xorijiy telekanallarni ko'rish imkoniga ega bo'ldilar. "O'zbekiston Respublikasidagi Yer usti raqamli televideniye tarmog'ini rivojlantirish" loyihasi doirasida tog'orti hududlarida yashovchi aholini raqamli televideniye bilan ta'minlash maqsadida Andijon viloyatida 9 ta, Farg'ona viloyatida 8 ta, Namangan viloyatida 15 ta kam quvvatli stansiyalar tashkil etilib, kam quvvatli, raqamli uzatkich qurilmalari o'rnatildi. Aholiga ijtimoiy to'plamdagi raqamli televideniye signallari tarqatib berilishi yo'lga qo'yildi [18]. Natijada respublikamizning chekka hududlarida istiqomat qiluvchi aholi vakillari ham sifati yuqori tiniqlikdagi televideniye dasturlarini ko'rishga muvaffaq bo'lishdi.

Tahlil va natijalar. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda hududiy televideniye sohasiga ham yangi texnika va texnologiyalarning bosqichma-bosqich kirib kelishi ijodiy imkoniyatlarning kengayishiga, mazmunan chuqur, shaklan mukammal, tomoshabinbop ko'rsatuv-eshittirishlarning, yangi tok-shou va viktorina hamda teleo'yinlarning joriy etilishiga zamin yaratdi. Mamlakatimizda barcha ommaviy axborot vositalari qatori televideniye sohasiga ham katta e'tibor qaratildi. Sohani isloh qilish, texnik rivojlantirish, yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash borasida qator farmon va qarorlar qabul qilinib, katta ishlar amalga oshirildi. Shu bilan bir qatorda xonadonlarda lampali televizorlar o'rniga elektron platali, mikrosxemali, pultli va suyuq kristalli "Samsung", "Daewoo", "Sony", "Panasonic", "LG" kabi zamonaviy televizorlar soni keskin ko'paydi. Aeroport, avto va temiryo'l vokzallari kutish xonalarida, samolyot va poyezdlarda ham teleko'rsatuvlarni qabul qilish vositalari o'rnatildi. Karantin davridagi kechayotgan o'zgarishlardan aholini o'z vaqtida xabardor qilib borish maqsadida Respublikamizning barcha hududlarida faoliyat olib borayotgan davlat, mahalliy va nodavlat televideniya tomonidan ham yuqoridagi ko'rsatilgan ishlar amalga oshirilgan.

Xulosa va takliflar. Mustaqillik yillarida mamlakatimizning barcha hududlarida hududiy telekanallar faoliyatini amalga oshirish uchun keng sharoit yaratilgan bo'lishiga qaramay barcha hududlarda ham soha rivoji birdek kechmadi. O'tgan davr mobaynida ommaviy axborot vositalarida asosan nomutaxassis yoki o'rta ma'lumotli xodimlar faoliyat olib bordi. Soha rivoji uchun malakali kadrlar tayyorlashni yanada kengaytirish zarur. Hududiy telekanallarda mualliflik ko'rsatuvlarining ulushi katta emas. Shularni e'tiborga olgan holda tomoshabinlarning e'tiborini qozonishga mo'ljallangan dasturlar tayyorlashga e'tibor qaratish zarur. 2011-yilda "Yoshlar studiyalari" mamlakatimizning 11 ta hududida faoliyat yuritgan bo'lsa, bu studiyalar 2015-yilda o'z faoliyatini to'xtatgan. Kelajakda ushbu studiyalar faoliyatini qayta tiklash maqsadga muvofiq sanaladi.

ADABIYOTLAR

1. Mtrk.uz. 19.09.2023.
2. Yusupov I. O'zbekistonda aloqa tizimining taraqqiyoti tarixi (Xorazm viloyati misolida). Buxoro: Durdon, 2022.– B.81.
3. Samtvr.uz. 29.12.2021-y.
4. Jumaboyev O. "Telefot"dan raqamli tasvirgacha // "Xabar" gazetasi, 2021, 30 iyul, 30 (1504). – B.6.
5. Mtrk.uz. 19.09.2021.
6. Mtrk.uz. 19.09.2021.
7. Navoiy viloyati televideniyesi ma'lumotnomasi.
8. Levitin L. O'zbekiston tarixiy burilish pallasida. –T:O'zbekiston, 2001 – B.350.
9. Mtrk.uz. 19.09.2021.
10. Yusupov I. O'zbekistonda aloqa tizimining taraqqiyoti tarixi (Xorazm viloyati misolida). Buxoro: Durdon, 2022.– B.74.

11. Mtrk.uz. 19.09.2021.
12. Utermuratov A. "Ilk qadam". //“Xabar gazetasi, 2021, 29-oktabr, 43 (1517). – B.3.
13. Samtvr.uz. 29.12.2021.
14. Yusupov I.S. Istiqlol yillarida Xorazm televideniyesining yangi bosqichga ko'tarilishi tarixi //“Janubiy Orolbo‘yi arxeologiyasi, etnografiyasi: tarix va tarixshunoslikning dolzarb masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari. — Nukus, 2019. – B. 175.
15. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. — Toshkent: O‘zbekiston NMIU. 2017. – B. 256.
16. Utermuratov A. "Ilk qadam". //“Xabar” gazetasi, 2021, 29-oktabr, 43 (1517). – B.3.
17. Buxoro viloyat teleradiokompaniyasining. 16.07.2021. №1/190-sonli ma'lumotnomasi.
18. Jumaboyev O. "Telefot"dan raqamli tasvirgacha //“Xabar” gazetasi, 2021, 30 iyul, 30 (1504). – B.7.